

Kitap Tanıtmalar:

ABDULHALİK BAKIR, *Ortaçağ İslâm Dünyasında Tekstil Sanayi(i), Giyim-Kuşam ve Moda*, Ankara 2005, 617 s.+102 resim.

İnsanların en eski çağlardan beri yiyecek gibi ihtiyaç duydukları en önemli eşyadan biri de giyim-kuşam olmuştur. Tarih boyunca kurulan devletlerin idarecileri ve ileri gelenlerinin giyim ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla özel dokuma imalâthaneleri kurulmuştur. Devlet koruması altında bulunan bu özel dokuma atölyelerinin hammadde ihtiyacını karşılamak amacı ile yün, pamuk, keten, kendir ve ipek üretilmesi için faaliyet gösterdiği gibi, ahalinin giyim ihtiyacını karşılamak düşüncesi ile özel bir dokumacılık sektörü oluşmuştur.

Erken ortaçağlarda Bizans ve Sasanî, Çin ve Türk devletleri ile Mısır, Suriye ve Yemen gibi ülkeler, eski çağlardan beri devam eden köklü bir dokuma teknolojsi kültürüne sahip bulunuyorlardı. İslâmiyet'in yayılması sırasında Bizans ve Sasanî devletlerinin hâkimiyeti altında bulunan Suriye, Irak, İran, Mısır ile Türkistan ve Anadolu gibi köklü bir medeniyet ve zengin kaynaklara sahip olan ülkeler Müslümanlar tarafından fethedildikten sonra, bu ülkelerdeki dokuma kültür ve sanayiindeki birikim ve teknikler aynen devam etmiş, keten, yün, pamuk ve ipek üretimi sanayii ve ticareti büyük gelişme göstermiştir.

Abbasiler zamanında Bağdad şehrini kurulması ve burasının zamanla bir dünya ticaret merkezi haline gelmesi, bu şehri diğer sanayilerle birlikte dokuma sanayiinin de merkezi durumuna getirdi. Bağdad'da dokunan kumaşlar Avrupalı zenginlerin aradıkları kumaşlar arasında yer aldı. Bu dönemde birer dokuma merkezi olarak yükselen Musul, Basra ve Kûfc şehirleri arasında özellikle Musul, farklı bir konuma sahipti. O çağda bir dünya markası olan ve adını Musul şehrinden alan Muslin kumaşları bütün Avrupa'da büyük bir ün kazanmıştı.

Eski çağlardan beri Mısır'da oldukça gelişmiş bir dokuma kültür ve sanayii bulunuyordu. Mısır'ın keten ve pamuklu dokumaları oldukça ünlü olup, İslâm fetihleri ile birlikte bu teknik Kuzey Afrika, İspanya ve Sicilya'ya da taşındı. Selçuklu Devleti'nin kurulması ve İran, Irak, Anadolu ve Suriye'de Türk hâkimiyetinin yerleşmesi sonucunda, Orta Asya dokumacılık tekniği ile Ortadoğu dokumacılık tekniğinin kaynaşmasının sonucu kaliteli ürünler ortaya çıktı. Bilindiği üzere dokumacılığın bir kolunu da ip, keçe, hasır ve halı-kilim üretimi ve dokumacılığın oluşturmaktadır. Türkistan, İran ve Azerbaycan'da halıcılık önemli bir sektör haline gelmiş olup, Anadolu'da Erzurum dolaylarındaki Kalikala halıları da oldukça tanınmıştı. Burada dokunan halılar bütün İslâm ülkelerine gönderiliyordu ki, kali veya kalice kelimelerinin bu şehre nispetle ortaya çıktığını ileri sürerler de vardı. Yazarın, Adam Metz'den (Adam Mez olacak) naklen verdiği "Abbasi Halifesi El Muktedir'in annesinin evinde bulunan lüks eşyalar arasında Ermeni halıları da vardı. Ayrıca bir vali adı geçen halifeye çok değerli hediyelerle birlikte, yedi adet Ermeni halısı da vermişti" ifadesi (s.27!) doğru olmasa gerektir. Esas metni görmemiş olmakla birlikte bunun muhtemelen Ermeni değil bölge adı olan Ermeniye olması gerekir.

Dokuma ile ilgili önemli bir madde ve meslek ise boya ve boyacılıktır. Bu hususta genellikle bitkilerden elde edilen boyalar kullanılıyordu. Dokuma sanayiine ait atölyelerin büyük bir

kısımının devlet tekelinde bulunduğu, bu yüzden bu imalâthane ve burada çalışanların sıkı bir denetim altında tutulup, hileli mal üretiminin engellendiğini de belirttim.

İslâmî dönemlere gelindiğinde insanlık giyim-kuşam, gelenek ve kültüründe karşılıklı etkileşimlerle epeyce bir yol almış bulunuyordu. Öyle ki, çeşitli din ve millet mensuplarının belirgin bir giyim-kuşama sahip olduklarını görüyoruz. Hatta zaman zaman giyim-kuşam ile ilgili kanunlar çıkarılıyor ve bunu yaparken ulemanın fetvasına da başvuruluyordu. Çağlar boyunca dokuma sanayiinde meydana gelen gelişmeler beraberinde insanların giyim-kuşam ile daha fazla ilgilenmelerini, sonuçta toplum hayatında önemli bir yer tutan moda anlayışını meydana getirmiş, bu ise tekstil sanayiinin daha da gelişmesine yol açmıştır.

Ortaçağlarda İslâm dünyasında dokuma sanayii, giyim-kuşam ve moda konularını inceleyen eser, bir giriş ve beş bölümden meydana gelmektedir. Eskiçağ ve Erken Ortaçağ'da Tekstil Sanayi(i), Giyim-Kuşam ve Moda başlığını taşıyan Giriş (s.21-104); I- Eskiçağ ve Erken Ortaçağ'da Tekstil Sanayi(i) ile II- Eskiçağ ve Erken Ortaçağ'da Giyim-Kuşam ve Moda kısımlarından oluşmaktadır. Burada genel olarak Sumerler, Babilliler, Asurlular, Mısırlılar, Hintliler, Hititler, Urartular, Lidyalılar, Persler, Grekler, Romalılar, Çinliler, Türkler ve Arapların ürettiği dokuma ürünleri ve bunların giyim-kuşam ve moda anlayışları hakkında bilgi verilmiştir.

Eserin Ortaçağ İslâm Dünyasının Doğu Kısmı'nda Kumaş Üretimi başlığını taşıyan I. bölümünde (s.107-186), Arap Yarımadası, Irak, Suriye, el-Cezire (ipekli, yünlü, pamuklu dokumalar), Anadolu, Azerbaycan, İran ve Orta Asya'da kumaş üretimi; Ortaçağ İslâm Dünyasının Batı Kısmında Kumaş Üretimi başlığını taşıyan ikinci bölümünde ise (s.189-270), Mısır, Kuzey Afrika, Endülüs, Sicilya, Avrupa ve Bizans'ta kumaş üretimi ele alınmaktadır. Burada daha çok sözü geçen ülkelerde ortaçağlarda kumaş üretiminde kullanılan yün, pamuk, keten ve ipek gibi hammaddelere ve bu hammaddelerden üretilen kumaş çeşitlerine değinilmiş ve bu arada Bizans ve Avrupa'daki dokuma sanayiine de yer verilmiştir.

Ortaçağ İslâm dünyasında Halı, Hasır, İp Üretimi, Dokuma Aletleri, Boyalar ve Denetim Mekanizması başlığını taşıyan III. bölüm (s.273-352), şu alt başlıkları taşımaktadır: I- İslâm dünyasında halı üretimi (Arap Yarımadasında, İran ve Irak'ta, Orta Asya'da, Anadolu'da, Mısır'da, Endülüs'te halı üretimi); II- İslâm dünyasında hasırçılık; III- İslâm dünyasında ip üretimi; IV- Ortaçağ'da dokuma endüstrisinde kullanılan aletler (Eğirmede kullanılan aletler, dokumada kullanılan aletler); V- Ortaçağ'da dokuma endüstrisinde kullanılan boyalar (Uşur, el-Andem (Tarhun), Bakkam, Arguvan, Kök boya, Kermes Kırmızısı, Lak Kırmızısı, Za'feran, Vers, Kündür, Asb, Kına, el-Ceze, Çivit, İndigo, Deniz kabukları, Şap); VI- Ortaçağ'da dokuma endüstrisinde uygulanan denetim mekanizması. Bu bölümde Ortaçağ İslâm dünyasında halı, hasır ve ip üretimi, dokuma aletleri, boyalar ve denetim mekanizması gibi konuları ele alan yazar, burada halı, hasır ve iplerin hangi bölge ve ülkelerde üretildiğine, yün ve kıl eğirmede kullanılan araç-gereçlere, dokuma tezgâhlarına, kumaş, iplik ve hasırların boyanmasında kullanılan boyalara ve son olarak da Ortaçağlarda tekstil sektöründe faaliyet gösteren işçi ve işverenleri sıkı bir denetime tâbi tutan Hisbe teşkilatının kanun ve kurallarına değinmeğe çalışmıştır. Ortaçağ İslâm Dünyasında Yönetici ve Memur Tabakasında Giyim-Kuşam ve Moda başlığını taşıyan IV. Bölüm (s.355-435) şu alt başlıkları taşımaktadır: I- Ortaçağ İslâm dünyasında halife ve sultanların kılık ve kıyafetleri (başlıklar, elbiseler, ayakkabılar); II- Ortaçağ

İslâm dünyasında vezir, vali, kabile başkanı ve saray mensuplarının kılık-kiyafetleri; III- Ortaçağ İslâm dünyasında ordu mensuplarının kılık-kiyafetleri; IV- Ortaçağ İslâm Dünyasında âlim, fakih, kadı ve diğer devlet memurlarının kılık- kiyafetleri.

Dördüncü bölümün devamı mahiyetindeki Ortaçağ İslâm Dünyasında Halk Tabakasında Giyim-Kuşam ve Moda başlığını taşıyan V. Bölüm (s.439-516) ise, I- Ortaçağ İslâm Dünyasında Kadınların Kılık Kiyafetleri (başlıklar, elbiseler, ayakkabılar); II- Ortaçağ İslâm Dünyasında Erkeklerin Kılık Kiyafetleri (başlıklar, elbiseler, ayakkabılar); III- Ortaçağ İslâm Dünyasında Gayr-i Müslimlerin Kılık Kiyafetleri (başlıklar, elbiseler, ayakkabılar) alt başlıklarından oluşmaktadır. Bu son iki bölümde yazar, Ortaçağ İslâm toplumunu meydana getiren çeşitli tabakalara mensup insanların günlük hayatlarında ve özel günlerinde giymiş oldukları kılık-kiyafetlerini; çeşitli devletlerin giyim-kuşam ve kiyafet ile ilgili çıkardıkları kanun, koydukları kuralları, getirdikleri sınırlamaları araştırmaya çalışmıştır.

Eser sonuç, kaynaklar, dizin ve resimlerle sona ermektedir. Arapçayı çok iyi bilen yazar, özellikle bu dildeki kaynak ve araştırmaları kullanarak bize çok yararlı bir eser kazandırmıştır. Zaman, zemin ve konu olarak böyle kapsamlı bir eser yazılırken bazı araştırmaların görülmesi veya gözden kaçması tabiidir. Bibliyografya'da adı geçen yazarlar, ada göre sıralanmıştır ki, soyadına göre düzenlenmesi gerekirdi. Daha önce "Ortaçağ İslâm Dünyası'nda İriyat, Gıda, İlaç Üretimi ve Tağşişi"; "Ortaçağ İslâm Dünyasında Taş ve Toprak Ma'mulleri Sanayi(i)"; "Ortaçağ İslâm Dünyasında Madencilik ve Maden Sanayi(i)" adlı eserlerinden de tanıdığımız Abdulhalik Bakır'ı uzun ve sabırlı çalışına gerektiren bu eserden dolayı kutlamak gerekir.

İSMAİL AKA

